

KATARZYNA MISZCZAK

Akademia Ekonomiczna im. Oskara Langego we Wrocławiu

ROLA SEKTORA PIERWOTNEGO OŚRODKÓW LOKALNYCH W OBSZARACH METROPOLITALNYCH

Abstract: The Role of the Primary Sector in Local Centers within Metropolitan Areas. The main aim of the article is to present prospect for development and changes in the primary sector of the economy of small towns functioning within metropolitan areas. It describes the functional structure of small towns using classification of individual functions and next according to the three sectors of urban economy.

Research findings indicate that new external conditions, mainly relating to the processes of European integration, internationalisation and globalisation, and the development of knowledge – based economy and horizontal links, as well as internal factors conditioned by the formation in Poland of a network-type structure create opportunities for transformation of the economic base of small urban settlements.

Wprowadzenie

Współczesne mechanizmy rozwoju społeczno-ekonomicznego przestrzeni, których wyznacznikiem jest rozwój społeczeństwa informacyjnego, postęp technologiczny oraz globalizacja gospodarki stwarzają nowe warunki działania dla polskich miast i regionów. Następuje koncentracja przestrzenna związana zarówno z korzyściami wielkich miast i ich obszarów peryferyjnych, jak i z ekspansją sieci wymiany w skali międzynarodowej. Zmianom tym towarzyszy zjawisko metropolizacji, czyli tworzenia obszarów metropolitalnych, które jest wyrazem realizacji koncepcji elastycznych struktur przestrzennych¹. Elastyczność ta przyczynia się do tego, że struktury regionu są w stanie płynnie dostosować się do zmieniającego się układu wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań

---

¹ Kuciński *et al.* (2002), s. 50.

makroprzestrzennych, krajowych, międzynarodowych i globalnych) oraz ograniczyć powstawanie konfliktów przestrzennych i barier rozwoju.

W Polsce nadal jednak brakuje nowoczesnego poczucia wartości przestrzeni w takiej postaci, jaka jest właściwa rozwiniętym krajom europejskim. Inne, nie mniej istotne różnice to powierzchowność i doraźność charakteryzująca system planowania i gospodarki przestrzennej². Jakość przestrzeni miasta w dużej mierze zależy od sposobu gospodarowania obszaru metropolitalnego, w którym to miasto funkcjonuje. Niestety, świadomość roli i zadań w tym zakresie nie jest w polskich samorządach powszechna. Nie ma np. szeroko rozpowszechnionej tradycji przedsięwzięć publiczno-prywatnych. Globalizacja w polskich miastach nie rysuje się więc jako proces bezpieczny. Oznacza dziś głównie wzmożony napływ nie najlepszych wzorców „urządzenia miasta”. Nasze miasta mogą stać się obszarem intensywnej ekspansji kapitału o charakterze spekulacyjnym, usiłującego, przy minimalnych nakładach, osiągnąć szybkie zyski, m.in. kosztem ich potencjalnej degradacji. Stawką jest tożsamość miast polskich jako miast europejskich.

1. Sektor pierwotny – pojęcia podstawowe

Każdy współczesny ośrodek lokalny wskutek powiązań z innymi miejscowościami lub podmiotami nie może już być jednostką wyizolowaną w przestrzeni społeczno-ekonomicznej. Wspólnie tworzą one wewnętrznie powiązany system miast – regionów. Miasto zaopatruje w towary i usługi mniejszy lub większy obszar³. Powiązania te, stanowiące wyraz komplementarności i interakcji przestrzennych, powodują że główne formy osadnicze współczesnej urbanizacji – aglomeracja, konurbacja i megalopolis – znajdują się w stanie permanentnego rozwoju i ciągłych przemian. Rozwój ich odbywa się natomiast w trojaki sposób⁴ przez:

- aglutynację⁵, czyli „dolepianie” do istniejących już struktur osadniczych nowych jednostek przestrzennych, w sposób rozproszony;

---

² Kochanowska, Kochanowski (2000), s. 47-53.

³ Dziewoński (1990), s. 124-131.

⁴ Liszewski, Maik (2000), s. 273.

⁵ Pojęcie zaczerpnięte z nauk biologicznych, które oznacza zjawisko polegające na skupianiu i zlepianiu się rozproszonych komórek. Przeniesione na grunt osadniczy pozostaje pod dużym wpływem sieci komunikacyjnej. Dolepianie się (aglutynacja) nowych jednostek osadniczych do linii transportu publicznego powoduje rozwój miasta, które przyjmuje postać gwiazdy.

- powstanie różnego typu nowych miast;
- formalną inkorporację, często już wcześniej zorganizowanych, nowych terenów w granicach gmin miejskich.

Bez względu jednak na sposób przemian, dokonujących się w systemie osadniczym jedno jest pewne – obecnie każdy ośrodek lokalny stanowi układ wzajemnie oddziałujących elementów, który ma „wbudowany” mechanizm rozwojowy. W myśl teorii bazy ekonomicznej⁶ układ ten został podzielony na dwie wzajemnie dopełniające się grupy działalności. Pierwsza obejmuje te rodzaje działalności, które wynikają z potrzeby rozwijania związków ze światem zewnętrznym (sektor pierwotny). Natomiast druga grupa działań związana jest tylko z funkcjonowaniem samego miasta⁷ (sektor wtórny).

Część mieszkańców danego terenu jest zaangażowana w produkcję dóbr oraz świadczenie usług dla ludności i obszarów zewnętrznych. Oznacza to, że pracują oni na „eksport” (stąd również używana w literaturze przedmiotu nazwa bazy eksportowej), a ich praca powoduje napływ pieniędzy do miasta. Ta właśnie zbiorowość tworzy sektor pierwotny (egzogoniczny) w gospodarce miasta. Dochody uzyskane dzięki funkcjom spełnianym poza granicami jednostki lokalnej przeznaczane są z kolei na import tych dóbr i usług, których miasto nie wytwarza i nie świadczy, a które są niezbędne do prawidłowego funkcjonowania organizmu miejskiego. Działalności zorientowane na rynek zewnętrzny stanowią zatem *raison d'être* danego ośrodka lokalnego, źródło jego dochodów, podstawę jego rozwoju – bazę ekonomiczną (sektor pierwotny). Drugą, niemniej ważną grupę tworzą pracownicy utrzymujący się z produkcji dóbr i usług, przeznaczonych wyłącznie na potrzeby samego miasta i jego mieszkańców⁸. Działania te choć równie istotne nie wywołują jednak napływu kapitału z zewnątrz. Pracowników tej grupy zalicza się do sektora wtórnego (endogenicznego)⁹.

⁶ Zob. szerzej: Sombart (1928), s. 399-423.

⁷ Por. Illeris (1996), s. 267-285.

⁸ W literaturze przedmiotu oba sektory (grupy, funkcje) mają swe odpowiedniki w różnych terminach. Sektor egzogeniczny jest określany jako miastotwórczy, bazowy, pierwotny lub podstawowy, drugi zaś – jako uzupełniający, obsługowy, lokalny, nie bazowy, wtórny itp.

⁹ Niektórzy autorzy przyjęli nieco odmienne podejście w definiowaniu działalności egzogenicznej (podstawowej) i endogenicznej (wtórnej). Klaassen uważa np., że to, iż dane przedsiębiorstwo, miasto czy region eksportuje, a zatem inne ośrodki importują, świadczy tylko o tym, że produkty tej działalności niekoniecznie muszą być wytwarzane w danym ośrodku, ale równie dobrze mogą być importowane. Według takiego rozumowania, nie jest ważne czy dany podmiot eksportuje, czy też nie, ale tylko czy może eksportować, czy też nie. Sama

Posługując się modelem bazy gospodarczej¹⁰, stosuje się rozróżnienie na dochód z działalności eksportowej (*basic activities*) i z dziedzin służących zaopatrzeniu rynku wewnętrznego (*non-basic activities*). Sektor pierwotny wypełnia funkcje pozamiejskie, tworzy podstawy ekonomiczne rozwoju ośrodka lokalnego. Sektor wtórny dostarcza natomiast dóbr i usług na potrzeby wewnątrzmiejskie i jest zależny od sektora pierwotnego. Według założeń tej koncepcji potencjał danego miasta, stopień jego rozwoju i rola, jaką odgrywa w regionalnym lub krajowym systemie ekonomicznym, jest tym większa, im większy jest zasięg oddziaływania jego funkcji egzogenicznych¹¹.

2. Sektor pierwotny a struktura funkcjonalna małych miast

Rozwój gospodarki wolnorynkowej w krajach przechodzących transformację i pogłębiający się proces globalizacji stworzył nową sytuację w zakresie funkcjonowania całego systemu osadniczego. Już dzisiaj można wyraźnie zaobserwować dokonujące się przekształcenia i ich skutki w strukturze funkcjonalnej małych miast. Systemy działające na terenach intensywnej industrializacji ulegają całkowitym przeobrażeniom zarówno pod względem funkcjonalnym, jak i przestrzennym. Tempo i przebieg tych zmian zależą m.in. od takich czynników, jak¹²: specyfika wcześniejszej struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru, rodzaj nowych funkcji rozwojowych, wielkość i lokalizacja zasobów surowcowych oraz przyjęta koncepcja rozwoju lokalnego i regionalnego.

Najszybciej zmienia się jednak sfera funkcjonalna. Pojawiająca się kumulacja funkcji powoduje, że obok dotychczas występujących działalności pojawiają się nowe, związane z tradycyjnymi lub też zupełnie oryginalne. W wielu, zazwyczaj starych miastach obserwowany jest również proces, określany jako sukcesja funkcji – zjawisko zastępowania się kolejnych funkcji na pozycji dominującej. Niekiedy zaś starsze funkcje centralne (np. rolnicze lub przemysłowe) zostają całkowicie zastąpione nowocześniejszymi, dostosowanymi do wymagań gospodarki identyfikowanej z piątą falą Schumpetera¹³.

---

możliwość eksportowania jest już wystarczającym powodem, aby ogół działalności takiej jednostki uznać za działalność podstawową. Zob. szerzej: Klaassen (1974), s. 93-96.

¹⁰ Por. Gruchman (1978), s. 14-16.

¹¹ Zob. szerzej: Dąbrowski (1995), s. 207-208.

¹² Liszewski, Maik (2000), s. 313.

¹³ Por. Batten, Johansson (1989), s. 1-44.

Proces ten określany w literaturze przedmiotu jako mutacja funkcji może występować w dwóch przypadkach¹⁴:

- gdy dawne funkcje całkowicie zanikają, a na ich miejsce pojawiają się nowe (np. wykorzystane zostają nie użytkowane do tej pory zasoby danego miejsca lub warunki lokalizacyjne stworzone przez wcześniej rozwinięty przemysł na tym terenie);
- gdy dawne funkcje (rodzaje działalności) istnieją wprawdzie nadal, ale zatraciły swoje pierwotne znaczenie na rzecz nowych dziedzin wytwórczości, stając się drugorzędnymi funkcjami egzogenicznymi lub wręcz przekształcając się w funkcje endogeniczne.

Powstające nowe funkcje egzogeniczne integrują zbiór jednostek osadniczych w jeden spójny, sprawnie działający system. Dotychczas ustabilizowane i homogeniczne społeczności przekształcają się w zbiorowości heterogeniczne z silnym udziałem ludności napływowej. Z pewnym opóźnieniem zachodzą zmiany w morfologii poszczególnych jednostek oraz strukturze przestrzennej sieci osadniczej i innych układów sieciowych.

Należy również podkreślić, że stopień otwarcia pozostaje w związku z wielkością obszaru i społeczności regionalnej. Można bowiem zauważyć, że im mniejszy obszar i społeczność, tym wyższy stopień otwarcia i większe zatrudnienie w sektorze pierwotnym. Natomiast wraz z rozwojem miasta z reguły wzrasta wewnętrzny podział pracy, a liczba osób pracujących w dziedzinach nie bazowych powiększa się, co w coraz większym stopniu powoduje zamknięcie się obrotów w granicach regionu. Słodczyk uważa, że przeciętnie w mieście liczącym milion mieszkańców na jednego pracownika grupy egzogenicznej przypada dwóch z grupy endogenicznej¹⁵. Przyjmuje się również, że dziesięć nowych miejsc pracy w sektorze podstawowym wywołuje rozwój siły roboczej o trzydzieści osób (dziesięciu pracowników w sektorze podstawowym i dwudziestu w sektorze obsługującym miasto) oraz jeszcze większy przyrost ludności miasta. Dlatego też rozwój funkcji egzogenicznych determinuje znaczny wzrost ludnościowy i gospodarczy miasta–regionu. Ustalenie więc wielkości grupy pierwotnej i wtórnej w poszczególnych jednostkach osadniczych umożliwia charakterystykę ich struktury funkcjonalnej i powoduje, że znaczenie teorii bazy ekonomicznej w tym aspekcie jest dwojakie:

---

¹⁴ Kuciński (1990), s. 83.

¹⁵ Słodczyk (2001), s. 66.

- określa związki przyczynowe i relacje zachodzące w procesie rozwoju miasta, dając podstawę do twierdzenia, że funkcje miasta świadczone na zewnątrz przyczyniają się do powstania i rozwoju tej jednostki osadniczej;
- jest podstawą teoretyczną analizy struktury funkcjonalnej miasta.

Warto także zauważyć, że miasta o zdyswersyfikowanej bazie ekonomicznej, opartej na większej liczbie funkcji o charakterze miastotwórczym (pierwotnym), a nie tylko na jednej, wykazują większą odporność na zmiany koniunktury gospodarczej i przez to nie są tak podatne na stagnację, jak miasta zdominowane wyłącznie przez jedną kluczową funkcję. Struktura funkcjonalna danego ośrodka lokalnego w istotny sposób odzwierciedla bowiem jego lokalizację w przestrzeni geograficznej, czyli relacje z bliższym i dalszym otoczeniem. Największym zagrożeniem dla rozwoju wynikającego z teorii bazy ekonomicznej może więc być schyłek dominującej branży lub wycofanie się inwestora, na którym opiera się rozwój gospodarczy ośrodka. Z tego właśnie powodu specjaliści zalecają dywersyfikację sektora pierwotnego. Przykłady z ostatnich lat, nie tylko w naszym kraju wskazują, że proces specjalizacji w miastach posuwa się naprzód, a rola funkcji egzogenicznych, które jak twierdzi Beaujeu-Garnier stanowią „profesję miasta, jego racje bytu”, maleje¹⁶.

Ponadto, przez wpływ współczesnych uwarunkowań (takich jak procesy integracji, internacjonalizacji, globalizacji, rozwój gospodarki opartej na wiedzy, społeczeństwa informacyjnego i intensyfikacja powiązań sieciowych) na rozwój miasta w jego strukturze gospodarczej następuje podział funkcji na wyspecjalizowane (miastotwórcze) i standardowe. Obejmuje to zarówno sektor egzogeniczny, jak i endogeniczny. Na ogół wyspecjalizowane funkcje egzogeniczne rozwijają się szybciej, zwłaszcza jeśli są nośnikami postępu technicznego, i zaczynają dominować nad funkcjami standardowymi. Egzogeniczne funkcje wyspecjalizowane miasta zwiększają zasięg jego oddziaływania terytorialnego. Powiększają stopień otwarcia zewnętrznego jego gospodarki, co jest szczególnie charakterystyczne dla małych miast. Natomiast standardowe funkcje egzogeniczne pokrywają się z funkcjami ośrodków centralnych. Proces specjalizacji funkcjonalnej obejmuje także sektor endogeniczny (wtórny), na ogół jednak w znacznie mniejszym stopniu. Proces ten nadaje miastu indywidualne oblicze, pobudza potrzebę wzajemnej współpracy i wymiany z innymi miastami, zacieśniając między nimi związki społeczno-gospodarcze.

---

¹⁶ Rychłowski (1967), s. 53-58.

3. Współczesny paradygmat rozwoju społeczno-ekonomicznego przestrzeni a przekształcenia w sektorze pierwotnym ośrodków lokalnych

Obecnie świat funkcjonuje jako system połączonych naczyń. Rozwój środków masowej komunikacji, rewolucja informatyczna, zanikanie barier wymiany międzynarodowej tworzą trwałe podstawy zbliżania się społeczeństw i struktur gospodarczych w nieznanej dotąd skali¹⁷. Dlatego też głównym megatrendem ekonomicznym przełomu XX i XXI w. jest przechodzenie od gospodarek narodowych do gospodarki globalnej. Powoduje to zwiększenie intensywności i zasięgu międzynarodowych powiązań gospodarczych i zmiany w układzie przestrzennym światowego rynku i potencjału ekonomicznego¹⁸. Konieczność sformułowania nowego (nazywanego holistycznym, systemowym, ekologicznym czy sieciowym) paradygmatu rozwoju regionalnego jest wynikiem głębokich przeobrażeń strukturalnych i towarzyszącym im nowym tendencjom rozwoju społeczno-ekonomicznego przestrzeni, wśród których do najbardziej widocznych i ogólnie uznawanych należą¹⁹:

- *globalizacja*, wyrażająca się w postępującej współzależności i integracji gospodarek narodowych w skali światowej;
- *przyspieszenie postępu naukowego i technologicznego* przez uznanie nadrzędności takich czynników, jak wiedza, badania i innowacje;
- *wzrastająca rola otoczenia*, które stanowi istotną składową rzeczywistości przedsiębiorstwa, a nie element zewnętrzny względem niego;
- *kluczowa rola powiązań sieciowych*, będąca efektem rewolucji informacyjnej, tendencji decentralizacyjnych i poszukiwania efektów synergicznych;
- *dynamiczny rozwój usług wyższego rzędu* jako wynik metropolizacji.

Nowa sytuacja gospodarki rynkowej jest charakteryzowana często w sposób syntetyczny jako: nowa gra, nowe reguły oraz nowe strategie²⁰. Każde z tych zjawisk jest niewątpliwie ważną przesłanką do przekształceń w strukturze sektora pierwotnego miasta, zwłaszcza małego miasta, które ze względu na swoją pozycję w otaczającej go przestrzeni ma więcej barier do pokonania w procesie rozwoju niż duże metropolie, stanowiące węzły global-

---

¹⁷ Karcz (1997), s. 47.

¹⁸ Kołodziejski (1998), s. 62.

¹⁹ Pietrzyk (1995), s. 13.

²⁰ Thurow (1996).

nych połączeń w sieciach międzynarodowych i wykorzystujące pozytywne efekty takiego uczestnictwa.

Ponadto, dostosowanie małych miast do wymogów gospodarki rynkowej, poza znacznym rozwojem funkcji usługowych²¹, będzie wymagać również nowego uprzemysłowienia korygującego błędy narzuconego uprzemysłowienia socjalistycznego. Innym czynnikiem wpływającym na zmianę charakteru sektora pierwotnego miast w Polsce jest integracja z systemem miejskim jednoczącej się Europy. Ujednolicenie narodowych systemów miejskich poszczególnych krajów Unii Europejskiej, mimo zmieniających się układów powiązań i kształtowania się układów hierarchicznych jest znacznie zaawansowane i powinno dotyczyć także systemu miast Polski. Miasta polskie muszą się względnie szybko dostosować i wywalczyć miejsce w hierarchii miast. Od tego procesu zależy w dużym stopniu pomyślność i poziom życia mieszkańców, a w konsekwencji stopień atrakcyjności i innowacyjności potencjału egzogenicznego.

Należy również przewidywać zróżnicowanie sukcesów w rozwoju ekonomicznym miast. Dotychczas najwięcej korzyści z transformacji społeczno-ekonomicznej uzyskały metropolie o zróżnicowanej strukturze funkcjonalnej, przegrany zaś tego procesu są zazwyczaj małe miasteczka położone na obszarach depresji gospodarczej lub monofunkcyjne miasta przemysłowe. Dlatego trzeba dołożyć wszelkich starań, aby proces różnicowania korzyści gospodarczych miast o różnej wielkości i położeniu nie postępował tak dynamicznie.

Przyszły rozwój gospodarczy i społeczny ośrodków lokalnych w Polsce jest uzależniony od atrakcyjności inwestycyjnej obszarów metropolitalnych, w których te ośrodki funkcjonują. Badania atrakcyjności inwestycyjnej małych miast w warunkach gospodarki rynkowej mają charakter nie tylko poznawczy, ale ściśle użyteczny. Spełniają również zadanie samosprawdzającej prognozy. Badania tego typu wywodzą się z różnorodnych studiów nad strukturą funkcjonalną miast, typologią i klasyfikacją warunków życia itp.

Obserwując zjawiska zachodzące w ciągle pogłębiających się procesach globalizacji gospodarki oraz uwzględniając polskie uwarunkowania rozwoju małych miast, można przypuszczać, że istniejące zróżnicowania będą się utrzymywać, a nawet pogłębiać. Miasta o już ważnej pozycji konkurencyjnej (w klasie małych miast) będą dysponowały coraz większym potencjałem gospodarczym i rozwijały mikroklimaty decydujące o atrakcyjności inwestycyjnej. Również system powiązań między jednostkami gospodarczymi a instytucjami otoczenia rynkowego

---

²¹ Regulski (1984), s. 61.

i sferą nauki będzie podlegał znacznej intensyfikacji. Należy jednak postawić pytanie, czy najbardziej rozwinięte małe miasta przyczynią się do pozytywnych zmian w obszarach metropolitalnych, stanowiących ich otoczenie. Doświadczenia państw o zaawansowanym poziomie rozwoju, uczestniczących na dużą skalę w procesach globalizacji wskazują, że nie tylko metropolie przyczyniają się do rozwoju obszarów sąsiednich, ale także mniejsze jednostki terytorialne zlokalizowane w danym układzie osadniczym. Dzieje się tak na skutek wyczerpywania się zasobów w regionach przodujących, konieczności poszukiwania nowych przestrzeni rozwoju gospodarczego, ekspansji firm, dyfuzji innowacji, a także rozwoju infrastruktury o znaczeniu krajowym. Wszystkie te działania podejmowane są często w ramach sektora pierwotnego i wzmacniają także potencjał egzogeniczny, nierzadko zmieniając jego charakter. Zachodzące również, od trzech dekad, przemiany w mechanizmach rozwoju gospodarki światowej w istotny sposób zmieniły proporcje egzo- i endogenicznych potencjałów jednostek osadniczych. Dwa procesy wydają się mieć najważniejsze znaczenie²²:

- 1) zmiana modelu rozwoju, polegająca na ograniczeniu roli przemysłów zasobochłonnych na rzecz usług oraz przemysłów tzw. wiedzochłonnych;
- 2) decentralizacja, polegająca na ograniczaniu roli państwa w zarządzaniu procesami rozwoju w układach terytorialnych, związana m.in. ze zmniejszaniem się zakresu tzw. państwa dobrobytu.

Uwzględniając powyższe informacje należy podkreślić, że wzrost znaczenia sektora pierwotnego (egzogenicznego) małych miast nastąpi przez jego uwolnienie i usieciwienie. Ma on bowiem większe szanse dynamicznego rozwoju, jeżeli w obszarze metropolitalnym dominują cechy organizacji sieciowej, a nie terytorialnej, czyli: połączenia, terytorialne otwarcie, selekcyjność, elastyczność, węzły i tendencja do zdecentralizowanych powiązań, wzajemne przenikanie się, dostępność, powiązania formalne i nieformalne, konwergencja mikro i makro oraz bezpośrednie uczestnictwo bez przedstawicielstwa i mediacji. Przez współdziałanie, czyli tworzenie sieci powiązań, miasta nabywają nowych umiejętności (uczą się) potrzebnych w prowadzeniu działalności gospodarczych, tworzeniu efektywnych programów rozwojowych, nawiązywaniu korzystnych kontaktów oraz tworzą kapitał społeczny, który staje się coraz ważniejszym czynnikiem rozwoju gospodarczego. Jednak aby cały potencjał rozwojowy obszaru metropolitalnego mógł być w pełni wykorzystany, zarówno duże miasto stanowiące jego centrum, jak i mniejsze

---

²² Gorzelak (2000), s. 100.

miasteczka powinny być otoczone terenami względnie dobrze rozwiniętymi. Jedynie ośrodki miejskie, które mają nie tylko sprawnie funkcjonujący ośrodek centralny, lecz także w pełni zintegrowane z nim otoczenie, staną się przodujące. Dlatego można twierdzić, że potencjał egzogeniczny jest niejako determinantem rozwoju struktury społeczno-gospodarczej miast. W przypadku osłabienia tego potencjału czy znacznego obniżenia jego poziomu konkurencyjności może on stać się barierą rozwojową dla danej jednostki przestrzennej, a w konsekwencji doprowadzić do zaniku jej prozrostowych funkcji. Tak więc tylko te obszary, które mogą i potrafią najefektywniej wykorzystać zasoby wewnętrzne, a następnie je uzewnętrznić włączając w ten proces najnowsze osiągnięcia nauki, mogą liczyć na sukces.

Zakończenie

Na podstawie przeprowadzonych rozważań można stwierdzić, że zjawisko urbanizacji jest jednym z najbardziej uderzających przejawów współczesnej cywilizacji. Oczywiście proces ten ma zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki, ale z pewnością tworzy nową rzeczywistość, nazywaną przez niektórych „planetą miast”²³. Wzajemne zależności małych miast w obszarach metropolitalnych nie są jeszcze tak silne, aby można je traktować jako jednostki osadnicze w istotny sposób wpływające na proces rozwoju społeczno-gospodarczego całego obszaru. Niemniej jednak podjęcie odpowiednich działań ukierunkowanych na tworzenie układu osadniczego o charakterze sieciowym pozwoli sprostać wymogom współczesnej gospodarki światowej i osiągnąć polskim miastom i ich otoczeniom korzystną pozycję konkurencyjną nie tylko w skali krajowej, ale przede wszystkim międzynarodowej. Intensyfikacja procesów usieciowienia wzmocni również sektor pierwotny (bazę ekonomiczną) małych miast, który wyspecjalizowany przede wszystkim w nowoczesnych usługach, powinien być siłą motoryczną współczesnych procesów rozwoju. Konkurencyjna baza gospodarcza małych miast, oddziałując na peryferia, przyczynia się także do rozbudowy i unowocześnienia sektora egzogenicznego innych jednostek terytorialnych funkcjonujących w systemie osadniczym konkretnego obszaru metropolitalnego. Zjawiskom tym niewątpliwie muszą sprzyjać działania podejmowane przez władze lokalne ukierunkowane na sprawną i szybką konwergencję zjawisk rozwojowych na tym obszarze.

---

²³ Szymańska (1996), s. 5.

Rekapitulując, integracja funkcjonalna wynikająca ze zjawisk kooperacji gospodarczej, współzależności hierarchicznych i powiązań sieciowych, postępu technicznego w zakresie przesyłania informacji sprzyja, w ramach obszarów metropolitalnych, tworzeniu się układu wewnętrznie spójnego. W tym samym kierunku działają procesy integracji przestrzennej, które w krańcowych przypadkach mogą się przyczynić do całkowitego zlewania się uprzednio izolowanych organizmów miejskich i w konsekwencji tworzenia się zwartej systemu osadniczego.

Literatura

- Batten D. F., Johansson B., 1989, *Dynamics of Product Substitution*, [w:] *Advances in Spatial Theory and Dynamics*, Å. E. Andersson, D. F. Batten, B. Johansson, P. Nijkamp (red.). Studies in Regional Science and Urban Economics nr 20. Wyd. Elsevier Science Publishers B.V. North-Holland-Amsterdam.
- Dąbrowski A., 1995, *Wybrane teorie rozwoju regionalnego i ich znaczenie w polityce ekonomicznej*, [w:] *Dylematy i osiągnięcia polskiej polityki transformacji gospodarczej*, H. Ćwikliński, G. Szczodrowski (red.). Wyd. UG, Gdańsk.
- Dziewoński K., 1990, *Koncepcje i metody badawcze z dziedziny osadnictwa*. „Prace geograficzne IG PAN” nr 154. Wyd. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Gorzela G., 2000, *Zewnętrzna interwencja jako czynnik rozwoju lokalnego*. Studia regionalne i lokalne nr 3/2000, Wyd. Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, Warszawa.
- Gruchman B., 1978, *Bariery rozwoju w teoriach wzrostu regionalnego*, [w:] *Bariery wzrostu w gospodarce przestrzennej*. Biuletyn KPZK PAN, z. 99, Warszawa.
- Illeris S., 1996, *The Role of Service Activities in Regional Development: Western and Eastern Europe*, [w:] *Urban and Regional Management in Countries in Transition*, M. Chatterji, R. Domański (red.). Studia Regionalia KPZK PAN, vol. 5, Wyd. PWN, Warszawa.
- Karcz K., 1997, *Proces dyfuzji innowacji. Podejście marketingowe*. Wyd. AE, Katowice.
- Klaassen L.H., 1974, *Bieguny wzrostu w teorii i polityce ekonomicznej*, [w:] *Planowanie rozwoju regionalnego w świetle doświadczeń międzynarodowych*, A. Kukliński (red.). Wyd. PWE, Warszawa.
- Kochanowska D., Kochanowski M., 2000, *Polskie miasta w procesie globalizacji*. Studia Regionalne i Lokalne nr 1(1)/2000, Wyd. Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, Warszawa.
- Kołodziejcki J., 1998, *Strategiczna koncepcja przekształceń polskiej przestrzeni a wyzwania cywilizacyjne XXI w.*, [w:] *Współczesne problemy rozwoju regionalnego*, T. Marszał, M. Opałło (red.). Biuletyn KPZK PAN, z.180, Warszawa.

- Kuciński K., 1990, *Podstawy teorii regionu ekonomicznego*. Wyd. PWN, Warszawa.
- Kuciński K., Kudłacz T., Markowski T., Ziobrowski Z., 2002, *Zintegrowany rozwój aglomeracji a konkurencyjność polskiej przestrzeni*. Studia KPZK PAN, t. CXI, Warszawa.
- Liszewski S., Maik W., 2000, *Wielka Encyklopedia Geografii Świata*, t. XIX *Osadnictwo*. Wyd. Kurpisz, Poznań.
- Pietrzyk I., 1995, *Paradygmat rozwoju terytorialnego*, [w:] *Gospodarka przestrzenna i regionalna w trakcie przemian*, W. Kosiedowski (red.). Wyd. UAM, Toruń.
- Regulski J. (red.), 1984, *Miasto i jego władze. Studia nad ekonomiczną teorią rozwoju miast*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich PAN, Wrocław.
- Rychłowski B., 1967, *Struktura regionu ekonomicznego*. „Przegląd Geograficzny” t. 39, z. 1, Wyd. PWN, Warszawa.
- Słodczyk J., 2001, *Przestrzeń miasta i jej przeobrażenia*. Studia i Monografie nr 298, Wyd. Uniwersytet Opolski, Opole.
- Sombart W., 1928, *Der Moderne Kapitalismus. Bd 3: Das Wirtschaftsleben in Zeitalter des Hoch-Kapitalismus*, cz. 1, München-Leipzig.
- Szymańska D., 1996, *Nowe miasta w systemach osadniczych*. Wyd. UAM, Toruń.
- Thurow L., 1996, *The Future of Capitalism. How Today's Economic Forces Shape Tomorrow's World*. Nicholas Brealey Publishing, London.